

Onderbouwing van en inzichten in cultuureducatie in het onderwijs

Cultuureducatie draagt bij aan de drie brede doelen van het onderwijs. Kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming vormen samen de drie doeldomeinen van goed onderwijs:¹

- **Kwalificatie:** het verwerven van kennis, vaardigheden en houdingen die hen in staat stellen te handelen
- **Socialisatie:** de oriëntatie op culturen, praktijken en tradities, met inbegrip van de waarden en normen die daarin een rol spelen
- **Persoonsvorming** (of subjectificatie): het groeien naar zelfstandigheid om verantwoordelijk in de wereld te staan

Activiteiten in het kader van cultuuronderwijs beslaan over het algemeen vaak meerdere doeldomeinen tegelijkertijd, en leveren daarmee een veelheid aan mogelijke opbrengsten op. De opbrengsten worden altijd deels bepaald door het culturele referentiekader van de individuele leerling. Een leerling leert tegelijkertijd over de rol van kunst, vakspecifieke competenties, over kunstenaars en cultureel erfgoed in de samenleving, en ontwikkelt een eigenheid in relatie tot de ander en zichzelf door het (mee)maken en betekenis geven aan kunst en cultuur.

In het programma Cultuureducatie met Kwaliteit² is de afgelopen jaren aandacht geweest voor de versterking van al deze aspecten door de kwaliteit van cultuureducatie te verbeteren. Deze verbetering richt zich zowel op een betere inbedding in visie en beleid van scholen, in de kennis en vaardigheden van docenten, in de samenwerking met de culturele omgeving en in doorlopende en samenhangende leerlijnen en leeractiviteiten. In de publicatie *Kijk eens wat er kan*³ staan diverse voorbeelden uit de praktijk. Edwin van Meerkerk heeft in het kader van dit programma een onderzoek⁴ gedaan naar de succes- en faalfactoren in de samenwerking van leerkrachten en kunstdocenten. Dat laat zien dat de leerkracht en kunstdocent een balans moeten zien te vinden tussen de uitdaging voor de leerlingen, hun eigen kennis en vaardigheden en de schoolcultuur. Succesvol cultuuronderwijs hangt daarbij sterk af van de fysieke en mentale ruimte die de leerlingen geboden wordt.

Onderzoek op het gebied van **Kwalificatie**

Internationaal, en dan met name in de VS, is er veel onderzoek naar de meer kwalificerende leereffecten van kunsteducatie op leerling én leraar⁵. De twee belangrijkste daarvan zijn wel:

- *Art for Art's Sake. The impact of arts education*⁶
- *Jong geleerd, jong gedaan. Onderzoek naar cultuureducatie en -participatie bij de allerkleinsten (0-6 jaar)*⁷

¹ Kaders voor de toekomst Tussenadvies 1 Wetenschappelijke Curriculumcommissie https://64dba01f-4363-413c-a39d-913b07d6c75f.usrfiles.com/ugd/de92a5_5b4728283fb04251b90bf9ab187b1e32.pdf

² <https://www.lkca.nl/categorie/thema/cultuureducatie-met-kwaliteit/>

³ <https://www.lkca.nl/publicatie/kijk-eens-wat-er-kan/>

⁴ <https://cmk.cultuuroost.nl/samenwerking-leerkracht-en-kunstdocent/>

⁵ <https://www.artsedsearch.org/>

⁶ <https://www.oecd.org/education/cei/arts.htm>

⁷ https://hiva.kuleuven.be/nl/nieuws/nieuwsitems/Jong_geleerd_jong_gedaan_20181005

Wat onderbouwing van dit type leereffecten in algemene zin 'lastig' maakt is het feit dat er veel kunst disciplines zijn (inclusief erfgoed!) met allemaal potentieel andere uitkomsten. En de onderzoeken zijn vaak kleinschalig en slecht onderling vergelijkbaar. Op de site van Leraar24 zijn twee korte overzichtsartikelen over het belang⁸ en de leereffecten⁹ van kunst- en cultuuronderwijs terug te vinden, gebaseerd op wat we kunnen zeggen op basis van meer algemeen review onderzoek.

Daaruit kunnen we concluderen dat kunstzinnige vorming bijdragen aan verschillende doelen en opbrengsten zoals persoonlijke ontwikkeling, zelfbeeld, identiteitsvorming en burgerschapscompetenties. Kunstzinnige activiteiten sluiten ook goed aan op meer algemene cognitieve vaardigheden (reflectievermogen, creativiteit, kritisch denken), motorische ontwikkeling en aan communicatieve en sociale vaardigheden (samenwerken, empathie, zelfvertrouwen).

Er zijn verschillende Nederlandse bronnen over doelen en opbrengsten op het gebied van de Kwalificatie. In het boek *Leren van kunst. Ruimte voor en door creativiteit*¹⁰ gebaseerd op de didactiek in de 21^e eeuw (D21) wordt ingegaan op hoe creativiteit aangeleerd en gestimuleerd kan worden bij leerlingen. Creativiteit vormt daarbij de verbindende schakel tussen de verschillende 21^e eeuwse vaardigheden. Steeds meer scholen werken tegenwoordig ook met procesgerichte didactiek, bijvoorbeeld om het beeldend vermogen bij kinderen te stimuleren.¹¹ Deze vorm van didactiek is echter ook toepasbaar op andere leergebieden om te (leren) onderzoeken en keuzes te maken.

Cultuuronderwijs leent zich uitstekend voor het verbinden met en versterken van andere leergebieden. Zo zijn er bij de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten verschillende innovatieve onderzoeksprojecten^{12,13} opgezet over de verbinding van kunst met bèta-vakken, techniek en wetenschappen onder de noemer ArtsSciences. In deze projecten werd betekenisvol lesmateriaal voor leerlingen in het voortgezet onderwijs ontwikkeld gericht op het ontwikkelen van de 21e- eeuwse vaardigheden creatief denken, probleem oplossen, kritisch denken en samenwerken. De verbinding van cultuuronderwijs met andere leergebieden toont zich ook bij vakintegratie en bij interdisciplinair onderwijs. Hierover zijn op de site van LKCA verschillende artikelen terug te vinden¹⁴.

Daarnaast is er op dit gebied per cultuurdiscipline nog het nodige te vinden. Op jonge leeftijd stimuleert het werken met (artistieke) beelden de ontwikkeling van esthetische voorkeuren, het geometrisch en ruimtelijk redeneren en de conversatievaardigheden doordat er gesproken wordt over de verschillende beelden. Ook podiumkunsten laten een positieve impact zien op latere verbale vaardigheden. Onderzoek onder leerlingen van het voortgezet onderwijs¹⁵ laat zien dat jongeren via lessen in beeldende kunst anders leren denken, door verschillende antwoorden op een probleem te formuleren. Daarmee wordt het creatieve proces onder leerlingen bevorderd.

Wanneer jonge kinderen actief betrokken zijn bij het luisteren naar en maken van muziek heeft dat

⁸ <https://www.leraar24.nl/73111/wat-is-het-belang-van-cultuuronderwijs/>

⁹ <https://www.leraar24.nl/50703/leereffecten-van-kunstonderwijs/>

¹⁰ <https://www.coutinho.nl/nl/leren-van-kunst-9789046906149>

¹¹ <https://www.leraar24.nl/70114/procesgericht-cultuuronderwijs-in-groep-1-2-vergroot-beeldend-vermogen/>

¹² <https://www.ahk.nl/onderzoek/publicaties/publicatie/transdisciplinaire-ontwerplabs/>

¹³ https://www.ahk.nl/media/ahk/docs/lectoraat/Velou_Artssciences_designathon.pdf

¹⁴ <https://www.lkca.nl/artikel/interview-monique-pijls/>; <https://www.lkca.nl/artikel/kunst-integreren-in-het-curriculum/>; <https://www.lkca.nl/artikel/met-kunst-lesstof-onthouden/>; <https://www.lkca.nl/artikel/hoekunst-helpt-leren/>

¹⁵ https://pure.uva.nl/ws/files/2469939/154001_BIEP_Van_de_Kamp.pdf

een positief effect op de cognitieve ontwikkeling van het kind (zoals ruimtelijk-temporeel redeneren en talige vaardigheden), op het empathisch denken en op pro-sociaal gedrag. Speciaal muziekonderwijs aan leerlingen voor 9 tot 12 jaar leidt bijvoorbeeld weer tot een betere vaardigheid met de handen, zoals schrijven en de fijne motoriek¹⁶.

Onderzoek op het gebied van Socialisatie en Persoonsvorming

Cultuur in de Spiegel¹⁷ van Barend van Heusden biedt een goede theoretische basis voor de relatie tussen cultuureducatie en socialisatie en persoonsvorming. In deze theorie wordt cultuur benaderd als een cognitief proces, een cultureel bewustzijn, en kunst wordt beschouwd als een van de manieren waarop mensen op cultuur reflecteren en zich tot de wereld verhouden¹⁸. Cultuur wordt daarbij gezien als een proces van omgaan met en interpreteren van de ons omringende wereld. Hierin zit zowel de interactie met de anderen om de leerling heen als een confrontatie met de opvattingen die de leerling zelf heeft en de positie die hij inneemt ten opzicht van anderen. Verschillende actuele onderzoeken en inzichten op basis van Cultuur in de Spiegel zijn verzameld in een uitgave van Cultuur+Educatie¹⁹.

Een andere theoretische basis die de relatie van cultuureducatie met socialisatie en persoonsvorming aanduidt is de authentieke kunsteducatie²⁰ van Emiel Heijnen. In *Remix je curriculum!* beschrijft Heijnen dit leerconcept waarin gestreefd wordt naar een dynamisch kunst-curriculum dat aansluit bij de ontwikkelingen in de wereld buiten de school. Uitgangspunt is de intrinsieke maatschappelijke waarde van kunst en dat het belang van kunstonderwijs verder toeneemt wanneer het maken van culturele of kunstzinnige producten door leerlingen gecombineerd wordt met een persoonlijke en theoretische reflectie op de wereld om hun heen in een breed sociaal-cultureel verband.

Een andere invalshoek is het idiocultureel muziekonderwijs²¹ dat door Evert Bisschop Boele is ontwikkeld. Boele doet als lector praktijkgericht onderzoek naar muziek- en kunsteducatie. Deze benadering benadrukt dat muziek meer is dan het leren bespelen van een instrument, en dat het de leerling juist ondersteunt bij het vormen van een eigen muzikale persoonlijkheid en het bewustzijn daarvan. Door aan te sluiten bij de (muzikale) voorkeuren van ieder leerling, deze expliciet te maken en hen uit te dagen een volgende stap te zetten ontwikkelen leerlingen hun persoonlijkheid. In een uitgave van Cultuur+Educatie²² is hierover meer te lezen.

Kunst kan ook beschouwd en gebruikt worden als kennisbron voor existentiële vragen, dit is het uitgangspunt voor Art Based Learning²³ van lector Jeroen Lutters. Verschillende vormen van kunst kunnen als inspiratiebron en 'gesprekspartner' optreden om de wereld van verbeelding te betreden en verschillende mogelijke uitkomsten te onderzoeken en op te reflecteren. Deze benadering wordt

¹⁶ <https://cris.maastrichtuniversity.nl/ws/portalfiles/portal/62120227/s6970.pdf>

¹⁷ <https://ugp.rug.nl/cis>

¹⁸ <https://www.leraar24.nl/50451/cultuur-in-de-spiegel-biedt-basis-voor-cultuuronderwijs/>

¹⁹ <https://www.lkca.nl/publicatie/cultuur-plus-educatie-56/>

²⁰ <https://www.ahk-books.nl/lectoraat-kunsteducatie/8-remix-je-curriculum-9789071681363.html>

²¹ <https://www.hanze.nl/nld/onderzoek/kenniscentra/kenniscentrum-kunst-en-samenleving/lectoraten/lectoraten/kunsteducatie/muziekonderwijs?r=https://www.hanze.nl/nld/onderzoek/kenniscentra/kenniscentrum-kunst-en-samenleving/organisatie/overzichten/projecten>

²² https://research.hanze.nl/ws/portalfiles/portal/27084886/CE_52_BINNEN_LOS_LR.pdf

²³ <https://www.artez.nl/onderzoek/lectoraat-kunst-en-cultuureducatie/publicaties-en-projecten/project-art-based-learning>

ingezet voor de ontwikkeling van creativiteit, voor artistiek onderzoek en voor persoonsvorming.

De kunsten bieden unieke mogelijkheden om in dialoog te gaan met de wereld om ons heen en daarmee onszelf en onze positie in de wereld te ontdekken, verduidelijken en ontwikkelen. Gert Biesta presenteert in zijn boek *Door kunst onderwezen willen worden*²⁴ deze benadering van cultuureducatie waarin uitgegaan wordt van onderwijzen als een proces van tonen. De docent laat daarbij aan de leerling zien wat er in de wereld om ons heen goed, belangrijk of betekenisvol kan zijn om aandacht aan te besteden.

Cultuureducatie en Gelijke Kansen

Door de ruimte die er binnen cultuureducatie is voor persoonsvorming en socialisatie, in combinatie met het aanspreken van andere cognitieve vaardigheden en talenten, is cultuureducatie bij uitstek geschikt om gelijkwaardige ruimte te bieden aan andere stemmen en opvattingen. Op basis van desk research is een publicatie²⁵ opgesteld die inzicht geeft in en handvatten biedt voor de bijdrage die kunst- en cultuureducatie/-participatie leveren aan het vraagstuk van gelijke (onderwijs)kansen. Daarbij is met name speciale aandacht voor het vergroten van de kansen voor leerlingen en scholen die worden gekenmerkt door een hoog risico op onderwijsachterstand.

Kansengelijkheid was ook het thema van een leergemeenschap²⁶ die door Mocca Amsterdam is opgezet. Deze leergemeenschap, MoccaTac, was geïnspireerd op SLiCE, van de Britse organisatie Curious Minds. Deelnemers uit het culturele en onderwijsveld werden uitgenodigd om met elkaar in gesprek te gaan over de wijze waarop cultuuronderwijs kan zorgen voor meer kansengelijkheid.

Vakinhoudelijk zijn er vanuit cultuureducatie uitstekende verbindingen te maken met burgerschap, maatschappijleer en de ontwikkeling van (cultureel) burgerschap of cultureel vermogen. In dit kader zijn bijvoorbeeld het onderzoek van Nathalie Roos en het onderzoek Emotienetwerken van bijzonder hoogleraar Hester Dibbits noemenswaardig. Roos richt zich in haar onderzoek²⁷ op activisme, sociale verandering en burgerschap in relatie tot interdisciplinaire kunsteducatie. Dibbits heeft in haar onderzoek een methodiek²⁸ ontwikkeld om met de soms hoog oplopende emoties over erfgoed om te gaan, zoals de debatten rond het slavernijverleden of over het afsteken van vuurwerk. Haar methode maakt het krachtenspel van belangen en emoties rond erfgoed inzichtelijk. Geert Drion heeft de basis voor Cultureel Vermogen²⁹ gelegd waarbij cultuureducatie meer benaderd wordt als een proces van betekenisgeving dan het ontwikkelen van een eindproduct. Het gaat daarbij niet om de vraag wat cultuur is, maar om wat cultuur doet. Dus om cultuur als communicatieproces met ruimte voor iedereen. Het is de manier waarop mensen cultureel vorm geven aan hun omgeving en aan samen leven.

In Engeland wordt er al een tijd onderzoek gedaan naar hoe culturele kansen voor jongeren werken binnen culturele ecosystemen³⁰: complexe netwerken die opereren binnen en op verschillende niveaus, zoals thuis, school, de gemeente, de regio, en het land. Via deze ecologische benadering van

²⁴ <https://artezpress.artez.nl/nl/boeken/door-kunst-onderwezen-willen-woorden/>

²⁵ <https://www.lkca.nl/publicatie/gelijke-kansen-door-onderwijs-en-cultuurparticipatie-educatie/>

²⁶ <https://mocca.amsterdam/moccatac-leergemeenschap-cultuur-en-kansengelijkheid/>

²⁷ <https://www.ahk.nl/lectoraten/educatie/onderzoeksgroep/nathalie-roos/>

²⁸ <https://www.reinwardt.ahk.nl/lectoraat-cultureel-erfgoed/emotienetwerken/>

²⁹ <https://www.lkca.nl/categorie/thema/cultureelvermogen/>

³⁰ <https://www.anewdirection.org.uk/asset/3299/download>

cultureel leren richt het onderzoek zich op de beste manier voor beleid en praktijk om de culturele ontwikkeling en het cultureel leren van jongeren blijvend te ondersteunen. In de Verenigde Staten is veel kennis ontwikkeld over multicultural arts education³¹ waarbij veel aandacht is voor de leefwereld van de leerling als uitgangspunt en kader. Sociale kansen en gelijkheid in relatie tot kunst en cultuur staat bijvoorbeeld centraal in een artikel van Lee Anne Bell en Dipti Desai³², die vanuit een meer activistische en kritische houding met inclusieve kunsteducatie bezig zijn.

³¹ <http://www.ijea.org/v14n14/v14n14.pdf>

³² <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10665684.2011.591672?needAccess=true>

